

ANTI-DUITSE REPRESSIE NA WO I

DIRK ROCHTUS

Monika Triest & Guido Van Poucke, *De oorlog na de Grote Oorlog. Anti-Duitse repressie in België na WO I*, Antwerpen, Polis, 2015, 318 pp., ill., ISBN 9789463100243

De twee oorlogen die Duitsland in de 20ste eeuw met een catastrofale afloop voerde, leidden telkens tot een verschrompeling van zijn culturele ‘actieradius’ zowel op wereldschaal als in zijn naaste omgeving. Niet alleen verloor het Duits aan prestige als wetenschapstaal, maar

ook de aanwezigheid van Duitstaligen in de buurlanden nam zienderogen af. Na de Eerste Wereldoorlog moest Duitsland de provincies West-Pruisen en Posen afstaan aan het pas opgerichte Polen en op het einde van de Tweede Wereldoorlog sloegen meer dan tien miljoen Duitsers en Duitstaligen op de vlucht of werden verdreven uit Oost-Pruisen, Pommeren, Silezië en het Sudetenland. Deze dramatische gebeurtenissen zijn goed gedocumenteerd, ook al heeft het grote publiek er weinig weet van.

Helemaal niet gekend is het lot dat de talrijke in België woonachtige Duitsers op het einde van de Eerste Wereldoorlog ten deel viel. Aan de vooravond van de oorlog woonden er bijvoorbeeld meer dan 8 000 personen met de Duitse nationaliteit en 5 000 tot Belg genaturaliseerde Duitsers in Antwerpen. De herinnering aan de Duitse ondernemers die zeker in de havenstad in groten getale woonden, leeft nog vaag voort in de namen van no-

bele panden als het Osterriethhuis aan de Meir of het Hansahuis aan de Suikerrui. Wat er van al die Duitse families is geworden, waar ze zijn gebleven, is een vraag die weinige Vlamingen zich vandaag de dag nog stellen. Monika Triest (1941), gewezen hoogleraar vrouwenstudies aan de Universiteit van Amsterdam, en Guido Van Poucke (1946-2015), drukker en amateurfotograaf, waren wel nieuwsgierig. Tijdens hun zoektocht naar een antwoord op hun vragen sloegen ze zwarte bladzijden open in de geschiedenis van België.

De Duitsers die in België leefden, zijn niet zomaar ‘verdwenen’ door assimilatie, maar waren het slachtoffer van wat Triest en Van Poucke in hun boek beschrijven als uitsluiting op basis van afkomst. Hoe goed die Duitsers zich ook in de Belgische samenleving hadden geïntegreerd, hoe zeer ze ook ‘Duitse Belgen’ waren geworden, na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de Duitse inval in België op 4 augustus 1914 golden ze eensklaps als ‘vijanden’ of ‘*sujets ennemis*’. Mensen van Duitse of Oostenrijks-Hongaarse nationaliteit moesten zich bij de Belgische politiecommissariaten melden op straffe van beschouwd te worden als spionnen. Daarmee was het leed niet geleden. Een maand voor de wapenstilstand nam de Belgische regering de “*Besluitwet van 12 oktober 1918 betreffende het verblijf in België der vreemdelingen en der personen met vreemde oorsprong*” aan. Die “*vreemdelingen*” waren overwegend Duitsers die inderdaad in Duitsland waren geboren, zich in België hadden gevestigd, maar al zo lang waren ingeburgerd “*dat ze niet nodig achtten hun Duitse nationaliteit formeel op te geven en de Belgische aan te vragen*” (p. 14). Vele van hun kinderen vroegen weliswaar de Belgische nationaliteit aan toen ze meerderjarig werden, maar achtten het niet nodig om dit te laten registreren bij de Duitse overheid. Zo

waren ook zij in de ogen van de Belgische overheid nog altijd Duitsers en dus “vijanden” vanaf het begin van de oorlog. Dat al deze mensen, van welke generatie ook, zich Belg voelden, speelde geen rol voor de Belgische staat die op de dag voor de wapenstilstand de “Besluitwet betreffende de aangifte en het onder sekwestre stellen van de goederen en belangen toebehorende aan onderdanen van de vijandige naties” aannam. In november 1921 werd dan de “Wet op de sekwestratie en de vereffening van de goederen der Duitse onderhorigen” gestemd (p. 138). De inbeslagname van de goederen van de ‘sujets ennemis’ sloeg de materiële bodem weg onder de voeten van de vele Duitse Belgen. Op enkele collaborateurs na ging het hier om mensen die vanwege hun afkomst werden gestraft, iets wat emeritus Etienne Vermeersch in zijn *Woord Vooraf* een “schandelijk dieptepunt” in de geschiedenis van België noemt (p. 11).

Het contrast in de onderscheiden behandeling van de Duitse Belgen voor en na 1914 is schrijnend. Triest en Van Poucke beschrijven gedetailleerd hoe Duitse ondernemers sinds de bevrijding van de Schelde in 1863 door de afkoop van de Scheldetol welkom werden geheten in Antwerpen. Ze hebben het over een “golf van Duitse handelaars” (p. 24) die aangeemoedigd werd door het stadsbestuur. Hoewel er zich ook Duitsers in Brussel, Luik en Verviers vestigden, was het vooral in Antwerpen dat ze als het ware een “kolonie” vormden. Antwerpen groeide zo uit tot “*dé handelsmetropool, het centrum van de handelsrelaties tussen Duitsland en België*” (p. 30). De Duitse elite smeedde innige banden met de Belgische ondernemerswereld en hechtte zich ook aan België zonder evenwel de eigen culturele identiteit te verloochenen. Daartoe diende in Antwerpen ook de uitbouw van de Deutsche Schule in de Quellinstraat,

het Seemannsheim/Zeemanshuis op de Brouwersvliet en van nog een veertigtal andere Duitse organisaties. Een van die grote Duits-Belgische ondernemers was Carl Eduard Strasser (1851-1932), de directeur van de Red Star Line, die zich actief inzette in het “*Deutsche Comité zur Förderung wirtschaftlicher Beziehungen zwischen dem Hafen von Antwerpen und seinem deutschen Hinterlande*” (p. 51). Triest en Van Poucke besteden ook nog veel aandacht aan andere Duitse families die een grote bijdrage hebben geleverd aan het culturele en economische leven in Antwerpen zoals de Osterrieths en de Kreglingers. Léonie Osterrieth (1843-1918) bijvoorbeeld, zus van maritiem schilder Robert Mols, blonk uit als weldoenster en financierde ook de Zuidpoolexpeditie van Adrien de Gerlache in 1897. De Kreglingers waren werkzaam als reders in de internationale koopvaardij en engageerden zich voluit in het Antwerpse maatschappelijke leven. De topbankier Wilhelm von Mallinckrodt (1864-1930), die zijn kantoor had in het Hansahuis, was ook voorzitter van de Deutsche Liedertafel waarmee hij de Duitse cultuur in Antwerpen wilde uitdragen (p. 109).

De auteurs schilderen niet alleen de opkomst en het succes van al deze families, maar ook hun ondergang na de oorlog. De dubbele loyaliteit, zowel tegenover hun nieuwe vaderland als tegenover de cultuur van hun herkomstland, speelde de Duitse Belgen parten, eenmaal dat de oorlog was uitgebroken. De Belgische staat vond hen alleen al door hun afkomst verdacht, terwijl de Duitse bezetter hen cultureel naar zich toe probeerde te halen. Het was als “*kiezen tussen de cholera en de pest*” (p. 251). De oorzaak van alle ellende zien Triest en Van Poucke in het ‘nationalisme’, zowel aan Duitse als aan Belgische kant. Het Duitse Rijk wierp gretige blikken op het

kleine buurland België dat met Antwerpen een haven van wereldformaat bezat. Volgens een analyse die economieprofessor Hermann Schumacher (1886-1952) tijdens de oorlogsjaren neerschreef, had de Duitse economie Antwerpen sterk gemaakt en bracht de inval in België ook “de verovering van de belangrijkste Europese haven” (p. 31) met zich mee. Daarnaast was er een België dat zijn liberaal beleid had ingewisseld tegen een politiek waarbij “*etnische criteria*” doorwogen in de erkenning van het burgerschap van Duitse Belgen (p. 252), zoals blijkt uit zijn houding tegenover zowel de eerste generatie als die van haar zonen en dochters. Daarom ook vinden de beide auteurs dit thema relevant voor het heden, waar de kwestie van de nationaliteit zou meespelen in de discussie over de omgang met bijvoorbeeld Syriëstrijders (p. 15). Advocaat Jos Vander Velpen trekt in zijn nawoord ook de problematiek door naar de huidige tijd waar “*populistische politici (...) loyaliteit steeds meer [vermengen] met etniciteit en geloofsovertuiging*”. (p. 275) De vraag bij dit alles is of het nationalisme alle schuld treft. De Duitse Belgen werden gevisieerd door een beleid dat alleen ‘het vaderland’ *an sich* als een heilige waarde vooropstelde. De Belgische staat ging tijdens en na de oorlogsperikelen niet uit van een ‘*Leitkultur*’ waarvan de inachtneming ook burgers met een andere nationaliteit of van een andere origine zou hebben beschermd tegen vervolging of uitsluiting.